

Czesław Tabęcki

Dziedziczenie gospodarstw rolnych

Palestra 8/9(81), 14-27

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w razie ich sprzeczności), jak trudne zachowanie samodzielności oceny prawnej wobec ustaleń znawców, niejednokrotnie przesądających pośrednio czy próbujących przesądzać rozstrzygnięcia prawne. Przewaga elementów fachowych reprezentowanych po stronie sprawcy szkody i biegłego nad niefachowością kompletu sądu może okazać się nader niebezpieczną dla poszkodowanego.

Wszystko to prowadzi do drugiego z postawionych pytań, mianowicie kwestii stosunku odpowiedzialności zawodowej do odpowiedzialności powszechnej (rozważanego przez nas na tle wycinkowego zagadnienia winy).

Stwierdziliśmy daleko idące rozszczępienie kryteriów oceny. Czy oznacza to zerwanie z ogólnymi zadaniami i funkcjami odpowiedzialności? Wydaje się, że — przeciwnie — profesjonalizacja większości postaci winy, z jakimi mamy dziś do czynienia, stanowi poważny krok na drodze do jej uspołecznienia. Jest już dziś truizmem zdanie, jak dalece układ odpowiedzialności może wywierać wpływ na reakcje społeczne. Wina więc jako zasada odpowiedzialności traci swoje znaczenie i swój sens, jeśli przestaje wywierać wpływ na zachowanie się ludzkie.⁶⁸ Na terenie literatury socjalistycznej podkreśla się przecież, że sama wina stanowi kategorię społeczną.⁶⁹

Polska ma jeden z najwyższych w Europie wskaźników aktywności zawodowej. Waga rozpatrywanego tu zagadnienia nie wymaga więc specjalnego podkreślenia. Potrzeba nam nie tylko wielu fachowców, lecz i najwyższego poziomu tych fachowców. Zasady odpowiedzialności cywilnej mogą odegrać pod tym względem poważną rolę. Do tego wszakże potrzeba, by odpowiedzialność zawodowa, mimo wszelkich swych odrębności, nie zrywała związku z zasadami powszechnej odpowiedzialności, w ramach której powołano ją do wykonania specjalnych zadań. Przedstawione kwestie *minimum* i *maximum* stawianych wymagań, stopnie winy zawodowej, reguły zawodowe itd. świadczą dobitnie o tym związku i o nadrzędnej kontroli sprawowanej przez system prawny nad dziedzinami zawodowymi. Tylko dzięki temu związkowi i tej kontroli elementy zawodowe odpowiedzialności cywilnej mogą się rozwijać prawidłowo i wypełniać swe doniosłe zadania społeczne.

⁶⁸ Por. A. Tunc: Logique et politique dans l'élaboration du droit, spécialement en matière de responsabilité civile (Mélanges en l'honneur de J. Dabin), Paris 1963, I, s. 333.

⁶⁹ Tak G. Bley: Schadenersatz im Zivilrecht, Berlin 1963, s. 110.

CZESŁAW TABĘCKI

Dziedziczenie gospodarstw rolnych

I. Uwagi wstępne

Nowy kodeks cywilny z dn. 23.IV.1964 r. (Dz. U. Nr 16, poz. 93) reguluje także zagadnienia dotyczące dziedziczenia i zapisów gospodarstw rolnych oraz ich podział i obrót takimi gospodarstwami, uregulowane dotychczas odrębną ustawą z dn. 29.VI.1963 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych (Dz. U. Nr 28, poz. 168) i ustawą z dn. 13.VII.1957 r. o obrocie nieruchomościami rolnymi (Dz. U. Nr 39, poz. 172) ze zmianami, jakie wprowadziła do niej powyższa ustawa z dn. 29.VI.1963 r.

Kodeks cywilny wchodzi w życie z dniem 1.I.1965 r. Nie stosuje się to jednak do jego przepisów dotyczących wymienionych wyżej zagadnień (art. 160—167, 178, 213—219 oraz art. 1058—1088), a także do przep. wpraw. ten kodeks zawartych w art. IV, XXI, XXIV, XLIV, LV, LXII oraz przepisów art. I, II, XV, XXXIX, LI, LII i LXIV, jeśli dotyczą nieruchomości rolnych i gospodarstw rolnych, gdyż przepisy te wchodzi w życie już z dniem ogłoszenia kodeksu, tj. z dniem 18 maja 1964 r.

Jak wiadomo, przepisy ustawy z dnia 29.VI.1963 r. o podziale gospodarstw rolnych nasuwały w praktyce przy ich stosowaniu wiele wątpliwości. Świadczą o tym artykuły, jakie ukazały się w prasie prawniczej¹, oraz dość liczne, jak na tak krótki czas obowiązywania tej ustawy, uchwały Sądu Najwyższego wyjaśniające niektóre jej przepisy, w tym nawet jedna uchwała Całej Izby Cywilnej.² Właśnie dzięki orzecznictwu sądowemu oraz głosom prasy prawniczej wiele z tych wątpliwości i trudności interpretacyjnych ustawy z dn. 29.VI.1963 r. zostało usuniętych przy włączeniu jej do kodeksu cywilnego na skutek nadania niektórym z jej przepisów nowego, jaśniejszego brzmienia.

Zarówno ustawa z dn. 29.VI.1963 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych, jak i przepisy k.c. dotyczące przedmiotów objętych tą ustawą stanowią realizację założeń zawartych w uchwale XII Plenum KC PZPR, Plenum to — w celu przeciwdziałania szkodliwemu dla gospodarki narodowej wciąż postępującemu rozdrabnianiu gospodarstw rolnych — uznało za konieczne:

- 1) wprowadzenie ustawowego zakazu dzielenia średnio- i małorolnych gospodarstw,
- 2) przyznanie prawa do dziedziczenia gospodarstw rolnych tylko osobom, dla których praca w gospodarstwie rolnym stanowi wyłączone źródło utrzymania, bądź osobom mającym dostateczne kwalifikacje w zawodzie rolniczym, które wyrażą gotowość prowadzenia gospodarstwa spadkowego,
- 3) przyznanie prawa do spłat spadkobiercom niezdolnym do pracy, małoletnim, uczniom i studentom, przy czym uczącym się — spłat tylko na okres nauki, przy wyłączeniu od udziału w dziedziczeniu gospodarstw rolnych osób, które podjęły pracę poza rolnictwem;
- 4) ograniczenie sprzedaży ziemi przez dopuszczenie zbywania gospodarstw rolnych tylko w całości bądź też w celu uzupełnienia innych gospodarstw i poprawienia ich struktury.

W związku z powyższym należy zawsze przy wykładni omawianych przepisów k.c. mieć na względzie przytoczone wyżej założenia uchwały XII Plenum.

II. Dziedziczenie ustawowe

Ogólne przepisy k.c. dotyczące dziedziczenia wejdą w życie, jak już zaznaczono, dopiero z dniem 1 stycznia 1965 r. Do tego więc czasu także w zakresie dziedziczenia gospodarstw rolnych, jeśli oczywiście przepisy szczególne k.c. o dziedziczeniu gospodarstw rolnych (art. 1058—1088) nie stanowią inaczej, będą mieć zastosowanie

¹ S. Breyer: Ustawa o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych, PiP nr 10, str. 545/63; A. Kunicki: Ogólne zasady ograniczenia podziału gospodarstw rolnych, „Nowe Prawo” nr 10, str. 1070/63; C. Tabęcki: Dziedziczenie gospodarstw rolnych, „Prawo i Życie” nr 24/63; C. Tabęcki: Podział gospodarstw rolnych, „Prawo i Życie” nr 3/64.

² Uchwała Całej Izby Sądu Najwyższego z dn. 20.XII.1963 r. („Prawo i Życie” nr 264) oraz uchwały Sądu Najwyższego wydane w trybie art. 388 k.p.c. zamieszczone w „Prawie i Życiu” nr 2, 5, 6 i 8 pod tytułem: Wykładnia przepisów ustawy o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych w orzecznictwie Sądu Najwyższego (z uwagami W. Formańskiego).

przepisy prawa spadkowego oraz odpowiednio przepisy przejściowe do tego prawa. Wynika to zresztą również z art. LV § 2 i art. 1058. Z tego względu przy rozstrzyganiu konkretnych zagadnień z zakresu dziedziczenia gospodarstw rolnych należy mieć na względzie również datę otwarcia spadku. Data ta bowiem rozstrzyga o prawie spadkowym, którego ogólne przepisy z zakresu dziedziczenia będą mieć zastosowanie przy dziedziczeniu gospodarstwa rolnego. Jest to bardzo istotne ze względu na istniejące różnice w zakresie ogólnych przepisów o dziedziczeniu według k.c. i według pr. spadk. Dotyczy to w szczególności uprawnień spadkowych małżonka oraz przysposobionych i przysposabiających, które według k.c. w stosunku do pr. spadk. zostały znacznie rozszerzone (art. 931, 937).³

Do dziedziczenia gospodarstwa rolnego nie wystarcza należenie do kręgu osób powołanych do dziedziczenia spadku z ustawy według ogólnych przepisów prawa spadkowego lub k.c. po jego wejściu w życie albo powołanie przez spadkodawcę do dziedziczenia na podstawie testamentu. Żeby móc dziedziczyć takie gospodarstwo, konieczne jest ponadto czynienie zadość przesłankom zawartym w art. 1059—1062 lub 1086—1087.

Zgodnie z art. 1059 dzieci spadkodawcy dziedziczą z ustawy gospodarstwo rolne, jeżeli:

- 1) bezpośrednio przed otwarciem spadku pracowały w tym gospodarstwie nieprzerwanie co najmniej od roku, albo
- 2) w chwili otwarcia spadku są członkami rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub pracują w gospodarstwie rolnym takiej spółdzielni, albo
- 3) w chwili otwarcia spadku prowadzą inne indywidualne gospodarstwo rolne bądź też pracują w gospodarstwie rolnym swoich rodziców, małżonka lub jego rodziców, albo
- 4) w chwili otwarcia spadku są małoletnie bądź pobierają naukę zawodu lub uczęszczają do szkół, albo
- 5) w chwili otwarcia spadku są trwale niezdolne do pracy.

Jeżeli żadne z dzieci spadkodawcy nie odpowiada jednemu z warunków przewidzianych w pkt 1, 2 lub 3, to gospodarstwo dziedziczą z ustawy te spośród nich, które mają kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego i nie później niż przed upływem sześciu miesięcy od otwarcia spadku oświadczą w sądzie lub w państwowym biurze notarialnym gotowość prowadzenia gospodarstwa.

Te same zasady stosuje się odpowiednio do dziedziczenia gospodarstwa rolnego z ustawy przez małżonka spadkodawcy, jak również do takiegoż dziedziczenia przez wnuków spadkodawcy w wypadku, gdy dziecko spadkodawcy będące ich rodzicem nie dożyło otwarcia spadku (art. 1060 § 1 i art. 931 § 2). Dalsi zstępni spadkodawcy nie są powołani do dziedziczenia z ustawy gospodarstwa rolnego.

Zstępni i małżonek spadkodawcy, których powołanie do dziedziczenia gospodarstwa rolnego opiera się wyłącznie na tej podstawie, że mają kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego i że we właściwym czasie oraz trybie oświadczyli gotowość prowadzenia gospodarstwa spadkowego, są spadkobiercami warunkowymi, ponieważ zgodnie z art. 1077 spadkobiercom tym w razie nieprzyznania im w działach gospodarstwa w całości lub wydzielonej jego części żadne spłaty z gospodarstwa nie przysługują.

Jeśli chodzi o dziedziczenie gospodarstwa rolnego przez małżonka, to należy mieć na względzie, że przy istnieniu zstępnych spadkodawcy uprawnionych do dziedziczenia takiego gospodarstwa w czasie obowiązywania ogólnych przepisów

³ Artykuły bez powołania aktu normatywnego a oznaczone cyframi arabskimi dotyczą k.c., oznaczone zaś cyframi rzymskimi — przep. wpraw. ten kodeks.

pr. spadk. o dziedziczeniu małżonek, jeżeli tylko odpowiada wymaganiom art. 1059, dziedziczy w zbiegu ze zstępnymi bez względu na ich liczbę $\frac{1}{4}$ gospodarstwa (art. 22 pr. spadk.). Będzie to mieć miejsce także wówczas, gdy tylko jeden z kilku zstępnych jest uprawniony do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Poza tym w sytuacji, gdy gospodarstwo rolne stanowi majątek podlegający według ustroju małżeńskiego podziałowi na wypadek ustania małżeństwa (art. 25 pr. spadk.), a w szczególności majątek objęty wspólnością ustawową (art. 21 i 25 kod. rodz.) — małżonek przy istnieniu zstępnych uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa nie będzie w ogóle dziedziczył tego gospodarstwa.

Inaczej natomiast będzie się przedstawiać sprawa dziedziczenia gospodarstwa rolnego przez małżonka przy spadkach otwartych po 31 grudnia 1964 r. Według bowiem ogólnych przepisów k.c. o dziedziczeniu małżonek w zbiegu ze zstępnymi spadkodawcy dziedziczy taką samą część spadku, jaka przypada dziecku, przy czym część ta nie może wynosić mniej niż $\frac{1}{4}$ (art. 931 § 1), a poza tym nie podlega on żadnym ograniczeniom przy dziedziczeniu w zbiegu ze zstępnymi spadkodawcy takiego majątku, który w razie ustania małżeństwa podlega podziałowi. W związku z tym, jeżeli tylko niektóre z dzieci spadkodawcy uprawnione są do dziedziczenia gospodarstwa, to udział spadkodawcy małżonka w gospodarstwie ulega odpowiedniemu zwiększeniu, choć jego udział spadkowy w pozostałej części majątku spadkowego będzie odpowiednio niższy.

Wnuki spadkodawcy, którzy bezpośrednio przed otwarciem spadku pracowali w gospodarstwie spadkowym nieprzerwanie co najmniej od roku i dla których ta praca stanowiła główne źródło utrzymania, dziedziczą gospodarstwo rolne z ustawy zamiast ich ojca lub matki także wtedy, gdy ci ostatni nie mogą dziedziczyć gospodarstwa wskutek braku warunków przewidzianych w art. 1059 (art. 1060 § 2).

Zgodnie z art. 1064, rozporządzenie Rady Ministrów ma określić warunki uznania pracy w gospodarstwie spadkowym za wykonywaną nieprzerwanie co najmniej od roku, wypadki, w których pobieranie nauki zawodu lub uczęszczanie do szkół uprawnia do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, zasady i tryb stwierdzenia trwałej niezdolności do pracy oraz zasady i tryb stwierdzenia kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Poza tym Rada Ministrów może określić także, jakie gospodarstwa uważa się za gospodarstwa rolne.

Ponieważ rozporządzenie powyższe dotychczas nie zostało wydane, przeto zgodnie z art. XV przep. wpraw. k.c. co do przedmiotów wymienionych w zdaniu przedostatnim pozostaje w mocy rozporz. Rady Ministrów z dn. 10.VII.1963 r. w sprawie ograniczenia podziału gospodarstw rolnych (Dz. U. Nr 36, poz. 208).

Określenie nieprzerwanej pracy spadkobiercy w gospodarstwie spadkowym daje § 5 tego rozporządzenia. Zgodnie więc z tym paragrafem pracę spadkobiercy w spadkowym gospodarstwie rolnym uważa się za nieprzerwaną, jeżeli spadkobierca zamieszkiwał w tym gospodarstwie oraz wykonywał w nim stale niezbędne prace i nie był zatrudniony gdzie indziej na podstawie umowy o pracę lub mianowania. Nie zalicza się jednak do przerw w pracy w spadkowym gospodarstwie rolnym czasu poświęconego na wykonywanie:

- a) funkcji w organach państwowych lub społecznych na podstawie wyborów,
- b) pracy sezonowej w innych gospodarstwach rolnych lub leśnych i w przedsiębiorstwach świadczących usługi dla rolnictwa,
- c) pracy prowadzonej we własnym zakładzie rzemieślniczym w zakresie usług dla ludności zamieszkałej w tej samej miejscowości bez szkody dla należytego zagospodarowania spadkowego gospodarstwa rolnego oraz przerw wynik-

łych z przyczyn niezależnych od spadkobiercy, a w szczególności z powodu odbywania obowiązkowej służby wojskowej lub z powodu choroby.

Niewykonywanie przez spadkobiercę pracy w spadkowym gospodarstwie rolnym z powodów od niego niezależnych, a w szczególności z powodu odbywania obowiązkowej służby wojskowej lub choroby, nie zalicza się, moim zdaniem, do przerwy w pracy w gospodarstwie nie tylko wówczas, gdy przerwa ta z powyższych powodów trwała przez część ostatniego roku przed otwarciem spadku, lecz także wtedy, gdy przerwa taka trwała cały ten rok lub nawet dłużej, jeżeli spadkobierca przed powstaniem tej przerwy w gospodarstwie spadkowym rzeczywiście pracował. Wynika to stąd, że rozporządzenie powyższe nie określa długości usprawiedliwionej przerwy w pracy w gospodarstwie nie podlegającej zaliczeniu do przerwy w tej pracy oraz że art. 1059 § 1 pkt 1 stawia warunek wykonywania pracy w spadkowym gospodarstwie rolnym co najmniej jeden rok przed otwarciem spadku, praca więc ta powinna być w zasadzie wykonywana przez spadkobiercę także przed rozpoczęciem się tego roku. Do niezaliczania jednak przerw w pracy z powodów niezależnych od spadkobiercy do przerwy w pracy w gospodarstwie spadkowym konieczne jest, by przed powstaniem tych przerw zaszytych w ostatnim roku przed otwarciem spadku bądź przed rozpoczęciem się tego roku spadkobierca przynajmniej zaczął pracować w gospodarstwie spadkowym, ponieważ niezaliczenie przerw w pracy i uznanie jej ciągłości może nastąpić tylko wtedy, gdy praca w gospodarstwie rzeczywiście miała miejsce chociażby przez bardzo krótki czas.

Jeśli chodzi o spadkobiercę, który w chwili otwarcia spadku pracuje w indywidualnym gospodarstwie nie należącym do jego rodziców albo do jego małżonka lub rodziców tegoż małżonka, to jest on uprawniony do dziedziczenia gospodarstwa rolnego tylko wówczas, gdy w tym czasie powyższe gospodarstwo prowadził, tj. samodzielnie nim kierował. Sama praca w takim gospodarstwie nie wystarcza jeszcze do dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

Ponieważ art. 1059 nie przewiduje żadnych wymagań co do długości trwania członkostwa spadkobiercy w rolniczej spółdzielni produkcyjnej ani czasu trwania jego pracy w takiej spółdzielni oraz długości okresu prowadzenia przez niego gospodarstwa, ani też pracy jego w gospodarstwie rodziców lub małżonka albo tegoż rodziców, przeto należy uznać, że do dziedziczenia gospodarstwa rolnego przez takiego spadkobiercę wystarcza jego członkostwo w spółdzielni produkcyjnej lub praca w takiej spółdzielni albo prowadzenie przez niego indywidualnego gospodarstwa bądź wykonywanie pracy w gospodarstwie rolnym rodziców lub małżonka albo rodziców tegoż w chwili otwarcia spadku bez względu na czas trwania członkostwa bądź pracy albo prowadzenia gospodarstwa.

Rodzice spadkodawcy dziedziczą z ustawy gospodarstwo rolne, jeżeli mają kwalifikacje do prowadzenia takiego gospodarstwa albo jeżeli w chwili otwarcia spadku są niezdolni do pracy. Są oni powołani do dziedziczenia z ustawy gospodarstwa rolnego także wtedy, gdy zstępni spadkodawcy nie mogą dziedziczyć tego gospodarstwa dla braku warunków przewidzianych w art. 1059 lub 1060 § 2.

Jak więc wynika z powyższego, zdolni do pracy rodzice spadkodawcy są uprzywilejowani w zakresie dziedziczenia gospodarstwa rolnego, i to zarówno wówczas, gdy dziedziczą je na podstawie ogólnych przepisów, jak i wtedy, gdy dziedziczą je zamiast zstępnych spadkodawcy, którzy nie odpowiadają warunkom potrzebnym do dziedziczenia przez nich gospodarstwa rolnego. Do dziedziczenia bowiem przez nich gospodarstwa rolnego wystarcza w tych wypadkach posiadanie przez nich tylko kwalifikacji do prowadzenia takiego gospodarstwa.

Bracia i siostry spadkodawcy dziedziczą gospodarstwo rolne, jeżeli odpowiadają warunkom z art. 1059. Chodzi tu o wypadek powołania ich do dziedziczenia z ustawy według przepisów ogólnych, i to zarówno wtedy, gdy są oni wyłącznie powołani do dziedziczenia z ustawy według tych przepisów, jak i wtedy, gdy są powołani obok innych spadkobierców (małżonek, rodzice spadkodawcy). Natomiast ci spośród rodzeństwa, którzy bezpośrednio przed otwarciem spadku pracowali w gospodarstwie spadkowym nieprzerwanie co najmniej od roku i dla których praca ta stanowiła główne źródło utrzymania, dziedziczą z ustawy to gospodarstwo także wówczas, gdy zstępni spadkodawcy nie mogą dziedziczyć gospodarstwa z powodu braku warunków przewidzianych w art. 1059 lub 1060 § 2. Zstępni rodzeństwa nie są w ogóle powołani do dziedziczenia gospodarstwa rolnego (art. 1062 § 2).

Z powyższego wynika, że krąg spadkobierców powołanych z ustawy do dziedziczenia gospodarstw rolnych jest nieco węższy od kręgu spadkobierców ustawowych powołanych do dziedziczenia spadku składającego się z innego majątku.

Zgodnie z art. 1063 Skarb Państwa dziedziczy z ustawy gospodarstwo rolne nie tylko wówczas, gdy brak jest spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia z ustawy według ogólnych przepisów, lecz także wtedy, gdy ani małżonek, ani krewni spadkodawcy, powołani do dziedziczenia z ustawy, nie odpowiadają warunkom wymaganym do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Oczywiście dziedziczenie gospodarstwa rolnego przez Skarb Państwa w powyższym przypadku nie może mieć miejsca, gdy spadkodawca pozostawił ważny testament, w którym spadkobiercą lub zapisobiercą gospodarstwa rolnego została ustanowiona osoba odpowiadająca warunkom wymaganym od spadkobierców z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego (art. 1065, 1067), a jeżeli chodzi o zapisobierców, by zapis ponadto nie naruszał przepisów o ograniczeniu podziału spadkowych gospodarstw rolnych.

Gospodarstwo rolne przypada Skarbowi Państwa także wówczas, gdy spadkobiercy wyłącznie uprawnieni do dziedziczenia gospodarstwa rolnego są trwale niezdolni do pracy. Zgodnie z § 6 powołanego rozporządzenia Rady Ministrów, za trwale niezdolnych do pracy są uznani spadkobiercy podlegający zaliczeniu według przepisów o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin do I lub II grupy inwalidów. Ustalenie inwalidztwa odbywa się w trybie określonym w tych przepisach. Skarb Państwa uważa się w powyższym wypadku za spadkobiercę ustawowego gospodarstwa rolnego, własność zatem tego gospodarstwa przechodzi na niego już z chwilą otwarcia spadku. Skarb Państwa obowiązany jest wówczas do uiszczenia na rzecz wymienionych spadkobierców równowartości pieniężnej gospodarstwa — odpowiednio do wysokości ich udziałów spadkowych — po odliczeniu od niej długów związanych z prowadzeniem gospodarstwa (art. 1063 § 2). Chociaż powołany przepis nie przewiduje wyraźnie możliwości odliczenia długów związanych z nabyciem gospodarstwa spadkowego (reszta ceny kupna), to jednak *a fortiori* uznać należy, że takie długi również podlegają odliczeniu. W przeciwnym bowiem razie spadkobiercy tacy otrzymaliby spłaty przekraczające wartość gospodarstwa lub ich udziałów w gospodarstwie.

Zgodnie z art. 1078 ustalenie powyższych spłat następuje na podstawie oszacowania wartości gospodarstwa według przepisów obowiązujących przy sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych, tj. według przepisów zawartych w zarządzeniu Min. Rolnictwa z 24.IX.1962 r. w sprawie ceny, warunków i trybu sprzedaży nieruchomości rolnych (Monitor Polski z 1962 r. Nr 72, poz. 335; zmiana: Monitor Polski z 1963 r. Nr 49, poz. 248).

Obszar nabytej przez osobę fizyczną w drodze dziedziczenia nieruchomości rolnej wraz z obszarem takiej nieruchomości stanowiącej już własność tego spadkobiercy albo z obszarem odpowiadającym jego udziałowi we współwłasności nie może przekraczać norm określonych w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu z dn. 6.IX.1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz. U. z 1945 r. Nr 3, poz. 13). Normy te wynoszą 100 ha ogólnej powierzchni nieruchomości lub 50 ha użytków rolnych, a dla obszaru byłego województwa pomorskiego i śląskiego oraz województwa poznańskiego 100 ha ogólnej powierzchni bez względu na wielkość powierzchni użytków rolnych.

Należący do spadku wkład gruntowy w rolniczej spółdzielni produkcyjnej dziedziczą ci spośród spadkobierców, którzy w chwili otwarcia spadku:

- 1) są członkami tej spółdzielni albo
- 2) są małoletnimi lub pobierają naukę zawodu bądź uczęszczają do szkół, albo
- 3) są trwale niezdolni do pracy (art. 1087 § 1).

W braku spadkobierców oznaczonych w pkt 1 wkład gruntowy dziedziczą także ci spadkobiercy, którzy pracują w gospodarstwie rolnym spółdzielni w chwili otwarcia spadku albo którzy w ciągu 6 miesięcy od otwarcia spadku zostaną członkami spółdzielni. Spadkobiercy uprawnieni do dziedziczenia wkładu gruntowego dziedziczą także działkę przyzagrodową i siedliskową, jeżeli należą one do spadku.

Należy zaznaczyć, że według przepisów szczególnych k.c. o dziedziczeniu gospodarstw rolnych krąg spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia takich gospodarstw uległ — w porównaniu z kręgiem takich spadkobierców określonych ustawą z dnia 29.VI.1963 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych — pewnym zmianom. Przepisy k.c. bowiem uprawniają do dziedziczenia gospodarstw rolnych cały szereg spadkobierców, którzy według powołanej ustawy takiego uprawnienia nie mieli. Jednocześnie przepisy te wyłączają od dziedziczenia gospodarstw rolnych dalszych zstępnych spadkodawcy niż jego wnuki oraz zstępnych rodzeństwa (art. 1060 § 1 i 1062 § 3), których wyłączenia od dziedziczenia gospodarstw rolnych wymieniona ustawa nie przewidywała. Poza tym powyższe przepisy k.c. regulują w sposób szczególny dziedziczenie wkładów gruntowych w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych (art. 1087).

Kodeks, podobnie jak ustawa z dnia 29.XI.1963 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych, nie zawiera określenia pojęcia gospodarstwa rolnego. Nie zmienia tego stanu także okoliczność, że w art. 1064 Rada Ministrów została upoważniona do określenia w rozporządzeniu tego pojęcia, ponieważ rozporządzenie w tym względzie nie zostało jeszcze wydane i nie wiadomo, czy i kiedy zostanie wydane, gdyż określenie powyższego pojęcia pozostawione zostało uznaniu tego organu.

Ponieważ nie wszyscy spadkobiercy powołani z ustawy według przepisów ogólnych do dziedziczenia spadku mają uprawnienia do dziedziczenia gospodarstwa rolnego oraz ponieważ do dziedziczenia samego tylko gospodarstwa z ustawy są niekiedy powołani także spadkobiercy uprawnieni do dziedziczenia spadku w dalszej kolejności albo Skarb Państwa, przeto zachodzi konieczność możliwie ścisłego określenia pojęcia gospodarstwa rolnego, a w szczególności określenia, jakie składniki majątkowe i zobowiązania wchodzi w zakres takiego gospodarstwa. We wszystkich bowiem takich wypadkach następuje podział spadku na dwie masy majątkowe: jedną z tych mas stanowi gospodarstwo rolne, a drugą — pozostała część spadku. Konieczność ścisłego określenia pojęcia gospodarstwa rolnego występuje w szczególności przy dziale spadku, obejmującego również gospodarstwo

rolne, wtedy gdy nie wszyscy spadkobiercy powołani do dziedziczenia spadku dziedziczą także gospodarstwo rolne bądź też gdy niektórzy ze spadkobierców są powołani do dziedziczenia tylko gospodarstwa rolnego.

Określenie pojęcia gospodarstwa rolnego daje wprawdzie art. 1 dekr. z dn. 29.VI.1955 r. o podatku gruntowym (Dz. U. Nr 37, poz. 255) oraz rozporz. Rady Ministrów z dn. 14.VI.1963 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia ziemiopłodów od gradobicia i powodzi (Dz. U. Nr 31, poz. 176), jednakże żadna z tych definicji przeznaczonych na potrzeby wymienionych aktów normatywnych nie nadaje się do przyjęcia przy stosowaniu przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych.

Gospodarstwo rolne to nie tylko grunt nadający się do uprawy wraz ze znajdującymi się na nim budynkami i innymi częściami składowymi. Stanowi ono bowiem pewien jednolity zespół gospodarczy służący celom produkcji rolnej, składający się: 1) z jednej lub kilku nieruchomości rolnych użytkowanych na cele produkcji rolnej, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej, leśnej, rybnej, albo przeznaczonych do takiej produkcji według planów zagospodarowania przestrzennego, 2) z rzeczy trwale z tymi nieruchomościami złączonych oraz 3) z rzeczy stanowiących przynależność nieruchomości, potrzebnych do ich eksploatacji, a także 4) z praw służących każdorazowemu właścicielowi nieruchomości i obowiązków ciążących na każdorazowym właścicielu nieruchomości oraz z praw i obowiązków związanych z nabyciem nieruchomości rolnych, tudzież z praw i obowiązków powstałych w związku z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. To, że gospodarstwo rolne może składać się z kilku nieruchomości, wynika także z art. 163 § 2.

Określenie nieruchomości rolnej oparte zostało na art. 1 ustawy z 13.VII.1957 r. o obrocie nieruchomościami rolnymi. Ustawa ta określa także potrzebne do prowadzenia gospodarstwa rolnego kwalifikacje i organy uprawnione do wydawania zaświadczeń stwierdzających posiadanie takich kwalifikacji (art. 2 i 3). Choć ustawa powyższa została w art. IV pkt 1 uchylona, to jednak zgodnie z art. XV pozostaje ona w mocy w powyższym zakresie do czasu wydania przez Radę Ministrów (zgodnie z art. 160 § 3) rozporządzenia w wymienionych przedmiotach.

Zaznaczyć należy, że dość trafne, aczkolwiek niepełne określenie gospodarstwa rolnego zawiera instrukcja Min Rol. z dnia 21.IV.1955 r. (Mon. Pol. Nr 36, poz. 379), która oprócz składników materialnych gospodarstwa wymienia jako jego składnik także wierzytelności powstałe w związku z prowadzeniem gospodarstwa. Pomija ona jednak zupełnie zobowiązania z tytułu nabycia składników materialnych wchodzących w skład gospodarstwa, zobowiązania zaciągnięte na inwestycje w gospodarstwie oraz zobowiązania zaciągnięte w związku z bieżącym prowadzeniem gospodarstwa.

Podstawowym składnikiem gospodarstwa rolnego jest oczywiście ziemia (grunt) nadająca się do uprawy. Grunt wchodzący w skład gospodarstwa może się składać z jednej lub większej ilości działek z sobą nie połączonych, a nawet z dwu lub większej liczby nieruchomości uregulowanych w odrębnych księgach wieczystych lub w zbiorach dokumentów złożonych. Nieruchomości te są niekiedy położone w różnych miejscowościach, a nawet powiatach i województwach.

Wypadki, że gospodarstwo rolne składa się z większej liczby nieruchomości w rozumieniu prawa rzeczowego, uregulowanych w różnych księgach lub w zbiorach dokumentów złożonych, są dosyć częste. Taki stan rzeczy powstaje zazwyczaj na skutek dokupienia przez właściciela gospodarstwa rolnego innych nieruchomości rolnych w całości lub ich wydzielonych części i połączenia ich przez niego w jedną całość gospodarczą, ale bez korzystania z prawa połączenia tych nieruchomości w jedną nieruchomość (art. 15 pr. rzecz.).

III. Dziedziczenie testamentowe

Zgodnie z art. 1065 gospodarstwo rolne może być także przedmiotem dziedziczenia testamentowego. Spadkobiercą testamentowym gospodarstwa rolnego, a więc spadku obejmującego takie gospodarstwo, można ustanowić tylko osobę, która odpowiada warunkom wymaganym od spadkobierców ustawowych do dziedziczenia gospodarstw rolnych.

Jeżeli ustanowiony w testamencie spadkobierca nie odpowiada tym warunkom, gospodarstwo dziedziczą spadkobiercy ustawowi.

Jeżeli w testamencie powołano do dziedziczenia gospodarstwa rolnego kilka osób, a niektóre z nich nie odpowiadają powyższym warunkom, to wówczas w wypadkach określonych w art. 109 pr. spadk. lub art. 965 k.c. (zależnie od tego, który z tych przepisów ze względu na datę otwarcia spadku ma w sprawie zastosowanie) następuje przyrost udziałów spadkowych przeznaczonych dla osób nie uprawnionych do dziedziczenia takiego gospodarstwa na rzecz pozostałych ustanowionych spadkobierców.

Gospodarstwo rolne może być także przedmiotem zapisu testamentowego. Do ważności takiego zapisu konieczne jest jednak, żeby zapisobierca odpowiadał warunkom wymaganym do dziedziczenia gospodarstwa rolnego od spadkobierców ustawowych oraz żeby zapis nie naruszał przepisów ograniczających podział spadkowych gospodarstw rolnych (art. 1067 § 1 i 1070). Ten ostatni warunek ma na względzie zapobieżenie naruszeniu tych przepisów przez zapis wydzielonych części gospodarstwa.

Konieczność odpowiadania przez spadkobierców i zapisobierców testamentowych wymaganiom uprawnającym do ustawowego dziedziczenia gospodarstw rolnych dotyczy tylko osób fizycznych, ponieważ tylko do takich osób warunki te się odnoszą i tylko takie osoby mogą czynić zadość tym warunkom (art. 1058—1063 § 1). Nie odnoszą się zatem te wymagania i ograniczenia z nich wypływające do osób prawnych. Wskutek tego osoby prawne uprawnione do nabywania nieruchomości rolnych (art. 160 § 2), a w szczególności Skarb Państwa, rolnicze spółdzielnie produkcyjne, kółka rolnicze i inne spółdzielcze i społeczne rolnicze jednostki organizacyjne, mogą być zarówno spadkobiercami testamentowymi, jak i zapisobiercami gospodarstw rolnych. Przeciwna teza nie dałaby się pogodzić z wynikającym z art. 160 § 2 uprzywilejowaniem wyliczonych osób prawnych w zakresie nabywania nieruchomości rolnych ani też z wyraźnym brzmieniem art. 1058—1063 § 1, które nie dotyczą także ustawowego dziedziczenia Skarbu Państwa.

Spadkobierca gospodarstwa rolnego może być obciążony innym zapisem (tj. zapisem, którego przedmiotem nie jest gospodarstwo rolne lub jego części) tylko w rozmiarach nie stanowiących nadmiernego obciążenia gospodarstwa. Zapis stanowiący nadmierne obciążenie gospodarstwa podlega odpowiedniemu zmniejszeniu (art. 1067 § 2).

Obszar nabytej przez osobę fizyczną w drodze dziedziczenia testamentowego lub zapisu nieruchomości rolnej wraz z obszarem takiej nieruchomości stanowiącej już własność tego spadkobiercy lub zapisobiercy albo z obszarem odpowiadającym jego udziałowi we współwłasności nie może przekraczać (tak samo jak przy dziedziczeniu ustawowym) norm określonych w art. 2 ust. 1 lit. e. dekretu z dnia 6.IX.1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej wskazanych wyżej (art. 1068).

IV. Stosowanie przepisów szczególnych o dziedziczeniu gospodarstw rolnych do spadków otwartych przed wejściem w życie k. c.

Zgodnie z art. LV § 1 przep. wprov. k.c. przepisy szczególnie k.c. o dziedziczeniu gospodarstw rolnych mają zastosowanie także do spadków otwartych przed wejściem w życie tego kodeksu z ograniczeniami i zmianami wskazanymi niżej.

Przed wszystkim przepisy szczególne o dziedziczeniu gospodarstw rolnych nie mają zastosowania do spadków, których dział nastąpił przed wejściem w życie wymienionych przepisów k.c., tj. przed dniem 18 maja 1964 r. Jednakże w tych wypadkach spadkobiercy, którzy według art. LVI nie zachowaliby prawa dziedziczenia gospodarstwa rolnego, tracą prawo do nie uiszczonych jeszcze spłat z tytułu udziału w tym gospodarstwie oraz do przypadającego im zachowku z gospodarstwa rolnego i nie pobranych z niego dochodów (art. LXII).

Przepisy szczególne k.c. o dziedziczeniu gospodarstw rolnych nie mają również zastosowania — zgodnie z art. LVI § 3 — do dziedziczenia spadkobierców, którzy zmarli przed 5 lipca 1963 r., tj. przed wejściem w życie ustawy z dn. 29.VI.1963 r. o podziale gospodarstw rolnych. Do dziedziczenia takich spadkobierców stosuje się prawo obowiązujące przed tą datą.

Zgodnie z art. LVI § 1 prawo dziedziczenia gospodarstwa rolnego należącego do spadku otwartego przed 5.VII.1963 r. zachowują spadkobiercy, którzy przed tą datą w drodze faktycznych (nieformalnych) działań objęli w posiadanie to gospodarstwo lub jego część. W stosunku zatem do tych spadkobierców w zakresie dziedziczenia gospodarstwa rolnego nie mają zastosowania ograniczenia zawarte w przepisach art. 1059—1062.

Prawo dziedziczenia gospodarstwa rolnego zachowuje również jedyny spadkobierca powołany do dziedziczenia spadku, jeżeli objął gospodarstwo rolne w posiadanie przed 5 lipca 1963 r. Ponieważ ustawa nie wymaga osobistego posiadania gospodarstwa przez spadkobiercę, należy przyjąć, że do zachowania praw spadkowych wystarcza także posiadanie wykonywane za pośrednictwem osób trzecich.

Zachowanie prawa dziedziczenia przez wymienionych spadkobierców nie jest uzależnione od sposobu powołania ich do spadku. Dotyczy ono zatem zarówno spadkobierców ustawowych, jak i testamentowych.

Prawo do dziedziczenia gospodarstwa rolnego należącego do spadku otwartego przed 5 lipca 1963 r. zachowują także spadkobiercy oznaczeni w art. 1059—1062, jeżeli w tym dniu czynią zadość warunkom w tych przepisach wskazanym oraz jeżeli wymagane od spadkobiercy mającego kwalifikacje rolnicze oświadczenie o gotowości prowadzenia gospodarstwa rolnego zostało złożone przed 6 stycznia 1964 r.

Prawo dziedziczenia udziału w spadkowym gospodarstwie rolnym odziedziczonym przez spadkobiercę, który zmarł przed 5 lipca 1963 r., zachowują ci z jego spadkobierców, którzy odpowiadają warunkom wyżej wskazanym. W braku takich spadkobierców udział zmarłego spadkobiercy w gospodarstwie rolnym przypada w odpowiednim stosunku, tj. według wielkości udziałów spadkowych, tym jego współspadkobiercom, którzy bezpośrednio przed dniem 5 lipca 1963 r. pracowali w tym gospodarstwie, a jeżeli takich współspadkobierców nie było, pozostałym współspadkobiercom zachowującym prawo dziedziczenia (art. LVI § 3). W razie zbycia przez spadkobiercę udziału w spadku przed dniem 5 lipca 1963 r. nabywca

zachowuje prawo do nabytego udziału w gospodarstwie rolnym bez względu na to, czy zbytek należy do spadkobierców, którzy zachowują prawo dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

Przewidziane w art. LVI i LVII omówione wyżej wypadki zachowania przez spadkobierców prawa dziedziczenia gospodarstw rolnych należących do spadków otwartych przed 5 lipca 1963 r., tj. przed wejściem w życie ustawy z dn. 29.VI.1963 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych, nie dotyczą dziedziczenia takich spadków otwartych już w okresie obowiązywania tej ustawy. W związku z tym do dziedziczenia gospodarstw rolnych należących do spadków otwartych przed wejściem w życie wymienionych przepisów k.c., lecz po dniu 4 lipca 1963 r., mają w pełni zastosowanie — bez żadnych wyłączeń — powyższe przepisy k.c. W tych warunkach, jeśli chodzi o dziedziczenie gospodarstw rolnych należących do spadków otwartych przed wejściem w życie szczególnych przepisów k.c. o dziedziczeniu gospodarstw rolnych, należy mieć zawsze na względzie okoliczność, czy otwarcie spadku nastąpiło przed 5 lipca 1963 r., czy też po dniu 4 lipca tego roku.

Przepisy wprowadzające k.c., które dotyczą wstecznej mocy przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych do dziedziczenia spadków obejmujących gospodarstwa rolne przed wejściem w życie tego kodeksu, oraz przepisy o zachowaniu praw przez spadkobierców takich spadków (art. LV, LVI, LX—LXIII) stosuje się odpowiednio do zapisów testamentowych, których przedmiotem są nieruchomości rolne lub ich części. Przemawia za tym okoliczność, że przepisami szczególnymi o dziedziczeniu gospodarstw rolnych (art. 1057 i nast.) objęte są także zapisy i że według tych przepisów (art. 1067 § 1) zapisobiercy gospodarstwa rolnego lub jego części muszą czynić zadość tym samym warunkom co spadkobiercy takich gospodarstw oraz że te same racje, które przemawiają za wstecznym stosowaniem tych przepisów do dziedziczenia gospodarstw z odchyleniami wskazanymi w powołanych przepisach wprowadzających, istnieją także co do zapisów. Poza tym, ponieważ do wykonania zapisu gospodarstwa rolnego lub jego części konieczne jest umowne przeniesienie przez spadkobiercę na rzecz zapisobiercy ich własności (art. 44 pr. rzecz. i art. 156 k.c.), zachodzić będzie także potrzeba uzyskania dla takiego przeniesienia własności decyzji właściwego organu administracji o zgodności tego przeniesienia własności z obowiązującymi przepisami (art. 165). Do czasu wydania rozporządzenia przewidzianego w art. 165 organem tym jest — zgodnie z art. 4 ustawy z dnia 29.VI.1963 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych — organ rolnej prezydium rady narodowej na szczeblu powiatowym.

V. Dziedziczenie gospodarstw rolnych przez cudzoziemców

Przepisy wpraw. k.c. ograniczają w art. XXIII stosowanie przepisów szczególnych dotyczących dziedziczenia gospodarstw rolnych do dziedziczenia spadków obejmujących gospodarstwo rolne przez obywateli obcych, i to zarówno do spadków otwartych po dniu wejścia w życie k.c., jak i przed tym dniem. Dotyczy to także zapisów, których przedmiotem jest gospodarstwo rolne.

Zgodnie z powyższym artykułem spadkobiercom lub zapisobiercom będącym obywatelami obcymi, jeżeli według przepisów szczególnych ich prawa do dziedziczenia gospodarstwa rolnego zostały wyłączone lub ograniczone, należy się od spadkobierców, na rzecz których to wyłączenie lub ograniczenie nastąpiło, równowartość pieniężną spadku lub udziału spadkowego albo zapisu, jakie by im przypadły, gdyby ich prawo nie zostało wyłączone lub ograniczone.

W związku z tym, że przepisy art. XXIII nie wskazują, w jaki sposób ma być obliczona równowartość praw do gospodarstwa rolnego obywateli zagranicznych, których prawa zostały wyłączone lub ograniczone na podstawie przepisu szczególnego, powstaje zagadnienie, według jakich cen ta równowartość ma być określona. Chodzi tu o to, czy do obliczenia powyższej równowartości mają być stosowane ceny wskazane w art. 1078, według których określa się spłaty na rzecz współspadkobierców nie otrzymujących przy dziale spadku gospodarstwa lub jego części w naturze oraz spłaty przypadające od Skarbu Państwa na rzecz spadkobierców niezdolnych do pracy, czy też miejscowe ceny rynkowe.

Zgodnie z art. XXIII § 1 obywatele ci powinni otrzymać równowartość pieniężną spadku lub zapisu w takim zakresie, w jakim spadek lub zapis przypadająby im, gdyby ich prawo do dziedziczenia lub zapisu nie zostało wyłączone lub ograniczone. Ponieważ w wypadku, gdyby ich prawo dziedziczenia bądź otrzymania zapisu nie zostało wyłączone lub ograniczone (a więc gdyby dziedziczyli oni spadek lub mieli prawo do zapisu, tak jak osoby mające warunki do dziedziczenia gospodarstwa rolnego i otrzymania zapisu obejmującego gospodarstwo lub jego część), mieliby oni prawo do spłat obliczonych według cen wskazanych w art. 1078, przeto należy uznać, że także w razie wyłączenia lub ograniczenia ich praw do spadku lub zapisu mogą otrzymać równowartość pieniężną swych praw obliczonych według tych cen. Należy przy tym zaznaczyć, że ceny, według których następuje sprzedaż państwowych nieruchomości rolnych, są zbliżone do cen rynkowych, albowiem ceny wskazane w § 1 cytowanego wyżej zarządzenia Min. Rolnictwa w razie ich odbiegania od miejscowych cen rynkowych są na mocy uchwał prezydentów wojew. rad narodowych odpowiednio korygowane (§ 3 ust. 1 tego zarząd.), a uchwały o zmianie tych cen są publikowane w dzienniku urzęd. wojewódzkich rad narodowych.

W tych warunkach należy uznać, że powyższa równowartość praw obywateli zagranicznych podlega obliczeniu według cen wskazanych w art. 1078, stosownie do których obliczane są wszelkie spłaty z gospodarstwa. Za tym wnioskiem przemawia okoliczność, że ustawodawca, nie wskazując w art. XXIII żadnego szczególnego sposobu obliczania równowartości praw obywateli zagranicznych, których prawa do gospodarstwa rolnego zostały wyłączone lub ograniczone, miał na względzie ceny przewidziane w art. 1078.

W razie wyłączenia obywatela zagranicznego od dziedziczenia gospodarstwa rolnego albo w razie otrzymania zapisu obejmującego takie gospodarstwo na podstawie przepisu szczególnego może on w razie sporu dochodzić w trybie procesu równowartości gospodarstwa lub udziału spadkowego w nim bądź zapisu, jakie by mu przypadają według ogólnych przepisów o dziedziczeniu, od spadkobierców, na rzecz których wyłączenie to lub ograniczenie nastąpiło i którzy na skutek tego odnieśli korzyść majątkową.

Jeżeli ograniczenie polega na zmniejszeniu kwoty pieniężnej przypadającej spadkobiercy będącemu obywatelem zagranicznym oraz jeżeli ograniczenie to w praktyce nie zostało jeszcze zastosowane, to nie powinno ono być stosowane w stosunkach pomiędzy wierzycielem a zobowiązanym do wyrównania powyższego ograniczenia. Dotyczy to w szczególności przysądżanych w postępowaniu działowym na rzecz współspadkobierców będących obywatelami zagranicznymi spłat z gospodarstwa rolnego od współspadkobierców, którym zostało w tym postępowaniu przyznane takie gospodarstwo. W tym wypadku spłata taka musi odpowiadać pełnej wartości udziału spadkowego należnego obywatelowi zagranicznemu w gospodarstwie. Spłata taka nie może ulec zmniejszeniu lub innemu ograniczeniu ze wzglę-

du na sytuację osobistą lub majątkową ani uprawnionego, ani też zobowiązanego do spłaty (art. XXIII i 1075).

Stosuje się to tylko pod warunkiem istnienia wzajemności w państwie, którego obywatelem jest spadkobierca lub zapisobierca uprawniony do otrzymania równowartości pieniężnej.

VI. Stwierdzenie nabycia spadku

Stwierdzenie praw do spadku (według terminologii k.c.: stwierdzenie nabycia spadku) obejmującego także gospodarstwo rolne odbywa się — do czasu wydania nowego k.p.c. i jego wejścia w życie — według przepisów o postęp. spadk. (art. 69—79). W szczególności będzie tu mieć zastosowanie art. 77 tych przepisów, według którego postanowienie o stwierdzeniu praw do spadku powinno zawierać wymienienie wszystkich spadkobierców, którym spadek przypada, oraz wysokości ich udziałów spadkowych. Ponadto zgodnie z art. 1066 postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku obejmującego gospodarstwo rolne musi osobno wymieniać spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne oraz ich udziały w tym gospodarstwie. Osobne wymienienie spadkobierców dziedziczących gospodarstwo i wysokość ich udziałów w tym gospodarstwie powinno mieć miejsce nie tylko wówczas, gdy tylko niektórzy ze spadkobierców powołanych do dziedziczenia spadku według ogólnych przepisów dziedziczą gospodarstwo rolne albo gdy gospodarstwo dziedziczą osoby fizyczne lub prawne nie uprawnione do dziedziczenia pozostałej części spadku, ale również i wtedy, gdy wszyscy spadkobiercy powołani do dziedziczenia dziedziczą cały spadek.

Jeśli chodzi o stwierdzenie nabycia przez Skarb Państwa gospodarstwa spadkowego w wypadku, gdy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego uprawniona jest tylko osoba niezdolna do pracy, to w postanowieniu zawierającym takie stwierdzenie należy wyraźnie zaznaczyć obowiązek Skarbu Państwa do uiszczenia równowartości pieniężnej gospodarstwa na rzecz niezdolnego do pracy spadkobiercy, bez określania jednak wysokości kwoty pieniężnej. Niezamieszczenie bowiem w takim wypadku tego rodzaju wzmianki nie wskazywałoby na to, że dziedziczenie gospodarstwa przez Skarb Państwa ma miejsce zamiast niezdolnego do pracy spadkobiercy uprawnionego do otrzymania od Skarbu Państwa sumy pieniężnej odpowiadającej wartości gospodarstwa. W wypadku zaś gdy spadkobierców niezdolnych do pracy jest więcej, należy wskazać także wysokość ich udziałów spadkowych, według których określa się należne im od Skarbu spłaty za gospodarstwo.

Poza tym niezamieszczenie w powyższym wypadku w postanowieniu o nabyciu spadkowego gospodarstwa rolnego przez Skarb Państwa wymienionej wzmianki nadałoby mu identyczną treść z treścią postanowienia o nabyciu przez Skarb Państwa gospodarstwa spadkowego wtedy, gdy dziedziczenie Skarbu ma miejsce z powodu braku spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa.

Wydane przed dniem 5 lipca 1963 r. postanowienia o stwierdzeniu praw do spadku obejmującego także gospodarstwo rolne tracą moc w stosunku do gospodarstwa, chyba że spadkobierca, którego prawa do spadku zostały stwierdzone, zmarł przed tą datą. Postanowienie takie, dla wywołania związanych z nim skutków prawnych przewidzianych w art. 46 i 47 pr. spadk. oraz w art. 1027 i 1028 k.c., powinno być w stosunku do gospodarstwa rolnego uzupełnione przez wskazanie spadkobierców, którzy zachowali prawo dziedziczenia takiego gospodarstwa (art. LVIII). Uzupełnienie to następuje na wniosek. Za takim rozstrzygnięciem przemawia to, że stwierdzenie praw do spadku następuje na wniosek osoby zainteresowanej (art.

45 § 1 pr. spadk. oraz art. 1025 k.c.) z wyjątkiem wypadku przewidzianego w art. 69 post. spadk.

Dla wyjaśnienia okoliczności sprawy o stwierdzenie nabycia spadku sąd obowiązany jest z urzędu przeprowadzić niezbędne dowody i zarządzić potrzebne dochodzenia (art. 26 § 1 post. spadk.). Dotyczy to zwłaszcza okoliczności, które dotyczą istnienia przesłanek niezbędnych do dziedziczenia gospodarstw rolnych.

Jeżeli wydane przed dniem wejścia w życie szczególnych przepisów k.c. o dziedziczeniu gospodarstw rolnych, to jest przed dniem 18 maja 1964 r., postanowienie o stwierdzeniu praw do spadku w części określającej udziały spadkobierców w gospodarstwie rolnym pozostaje w sprzeczności z przepisami art. LV i LVI, to podlega ono na wniosek osoby zainteresowanej zmianie. Sprzeczność taka może być wynikiem tego, że krąg spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia gospodarstw rolnych według ustawy z dn. 29.VI.1963 r. nie zbiega się z kręgiem takich spadkobierców ustanowionym w przepisach szczególnych k.c., mających zastosowanie także do spadków otwartych przed jego wejściem w życie.

Nie są zbieżne w pełni także przepisy przejściowe do obu powyższych aktów dotyczące zachowania prawa dziedziczenia gospodarstw. Według przepisów k.c. gospodarstwa rolne dziedziczą także dzieci spadkodawcy, które w chwili otwarcia spadku są członkami rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub pracują w gospodarstwie rolnym takiej spółdzielni, oraz dzieci, które we wskazanej wyżej chwili pracują w gospodarstwie rodziców. Dotyczy to także wnuków spadkodawcy przychodzących do spadku zamiast swego rodzica zmarłego przed otwarciem spadku, jak również dotyczy małżonka spadkodawcy, który w chwili otwarcia spadku był członkiem wymienionej spółdzielni bądź pracował w gospodarstwie rolnym takiej spółdzielni (art. 1059 § 1 pkt 2, 3 i art. 1060 § 1).

Wymienieni tu spadkobiercy w wypadkach wskazanych w powołanych przepisach według ustawy z dnia 29.VI.1963 r. nie mieli uprawnienia do dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

Ponadto k.c. rozszerza w stosunku do powołanej ustawy uprawnienia spadkowe rodziców zdolnych do pracy, stawiając im jako jedyny warunek dziedziczenia gospodarstwa rolnego posiadanie kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Poza tym k.c. dopuszcza do dziedziczenia gospodarstw rolnych niektóre osoby uprawnione do dziedziczenia spadku w dalszej kolejności w razie nieposiadania przez spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia spadku w pierwszej kolejności przesłanek koniecznych do dziedziczenia takich gospodarstw (art. 1060 § 2, 1061 zd. 2 i 1062 § 2).

Kodeks cywilny dopuszcza do dziedziczenia wkładów gruntowych w rolniczej spółdzielni produkcyjnej także tych spadkobierców, którzy według ustawy z dnia 29.VI.1963 r., nie zawierającej odrębnych przepisów dotyczących dziedziczenia takich wkładów, nie byli uprawnieni do dziedziczenia ani tego rodzaju wkładów, ani też gospodarstw rolnych. Z drugiej strony k.c. — jak już była o tym mowa — wyłącza od dziedziczenia gospodarstw rolnych dalszych zstępnych spadkodawcy niż wnuki (art. 1060 § 1) oraz zstępnych rodzeństwa spadkodawcy (art. 1062 § 3), a także ogranicza bardzo krąg spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia wkładów gruntowych w stosunku do kręgu spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia gospodarstw rolnych.

W tych warunkach zachodzi potrzeba zmiany niektórych postanowień o stwierdzeniu praw do spadku w części dotyczącej praw do gospodarstwa rolnego, wydanych w okresie obowiązywania powołanej ustawy przed wejściem w życie szczególnych przepisów k.c. o dziedziczeniu gospodarstw rolnych.